

Daniel PODOLIŃSKI

Uniwersytet w Białymstoku

daniel.podolinski@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0002-5025-8494>

KATEGORIA ŚLUSZNOŚCI I JEJ LEKSYKALNE WYKŁADNIKI NA PODSTAWIE UZASADNIENIŃ WYROKÓW BIAŁOSTOCKICH SĄDÓW APELACYJNYCH

Celem artykułu jest zaprezentowanie sposobów wyrażania przez sądy apelacyjne oceny wyroków sądów niższej instancji. Źródłem analizowanego materiału językowego są wyroki Sądu Apelacyjnego i Okręgowego w Białymstoku. Nadrzędnym kryterium tej oceny jest wartość określana jako „słuszność”. Rozważania dotyczą sposobów wyrażania oceny wypowiedzi w takim gatunkowo określonym typie tekstu, jakim jest uzasadnienie wyroku sądu. Moim celem jest wstępne zidentyfikowanie leksykalnych wykładników słuszności w kilku wybranych tekstach oraz ich typologiczne uporządkowanie.

W pierwszej części artykułu charakteryzuję pokrótce dyskurs sądowy, którego wytworem jest uzasadnienie wyroku jako sformalizowany typ tekstu. Analizuję także pojęcie kryterium kluczowego dla ocen odwołujących się do normy prawnej. Następnie opisuję strukturę wypowiedzi oceniających, których składnikiem są leksemy wyrażające słuszność. Słuszność w uzasadnieniach wyroków sądowych oznacza zgodność z normą prawną, rozważam zatem pojęcie słuszności jako podstawowe dla semantyki i pragmatyki wartości prawnych, opierając się na publikacjach z pogranicza lingwistyki i prawoznawstwa. W szczególności skupiam się na słownikowej definicji predykatu *słuszny*. zasadniczą część opracowania poświęcona jest semantycznej analizie tego predykatu, ponieważ słuszność jest nadrzędnym kryterium stosowanym przez sądy.

Niniejszy tekst jest fragmentem szerszej pracy badawczej¹ poświęconej analizie wykładników oceny zawartych w orzeczeniach sądowych. Uzasadnienia wyroku sądowego, szczególnie te sporządzane przez sądy apelacyjne, zawierają zestaw pojęć aksjologicznych usankcjonowanych w aktualnym systemie prawnym bądź jeśli brak jest w wyroku odniesienia do konkretnego aktu normatywnego, nawiązują do systemu wartości przyjętego przez społeczeństwo. Uzasadnienia są zatem dokumentem ważnym dla językowego obrazu wartości znajdujących odbicie w obowiązującym prawie. Pomimo że procesy różnicowania się postaw moralnych przybierają na sile we współczesnej dobie, prawo preferuje tradycyjny system etyczny i do niego odwołuje się judykatura, wyrokując o słuszności podjętych działań lub decyzji.

STYL I STRUKTURA Dyskursu SĄDOWEGO

Każdy tekst, w tym także wyrok sądowy wraz z uzasadnieniem, należy do określonego gatunku wypowiedzi, a z kolei gatunek reprezentuje determinujący jego formę typ dyskursu. Według P. Charaudeau „dyskurs jest nierozzerwalną jednością dwóch wzajemnie się warunkujących aspektów: językowego i społecznego, co wynika z jego charakteru instytucjonalnego” (cyt. za Grzmil-Tylutki 2007, 26). W skrócie możemy powiedzieć, że każdy tekst jest językową realizacją określonej intencji wyrażonej zgodnie z utrwalonym, a w przypadku uzasadnienia wyroku sądowego także zinstytucjonalizowanym, scenariuszem. Dyskurs jest zatem wydarzeniem komunikacyjnym pomiędzy partnerami dyskursu występującymi w ściśle określonych rolach. Zagadnienie to szerzej omawia I. Szczepankowska (2016). Badaczka trafnie stwierdza, że warianty stylowe tekstów prawnych „w niewielkim stopniu zależą od indywidualnych wyborów autora wypowiedzi; są natomiast zdeterminowane pewną konwencją komunikacyjną oraz wspólną wiedzą uczestników dyskursu umożliwiającą porozumienie w ramach danej kultury prawnej” (Szczepankowska 2016, 67). Najbardziej charakterystyczne cechy dyskursu sądowego przejawiają się w sferze pragmatyki. Jako że nie istnieją więzi

¹ Artykuł prezentuje wstępny ogląd problematyki, której poświęcę rozprawę doktorską przygotowaną w Instytucie Filologii Polskiej Uniwersytetu w Białymstoku pod kierunkiem prof. dr hab. Ireny Szczepankowskiej.

osobiste pomiędzy uczestnikami tego dyskursu, toczy się on w stylu formalnym. Z uwagi na to, że dyskurs sądowy ma z reguły charakter polemiczny (powód i pozwany jako przeciwnicy procesowi zwalczają nawzajem swoje tezy), wyrok sądowy jest dokumentem rozstrzygającym tę polemikę. Jego cechą immanentną są zatem osądy, oceny i wartościowanie. W artykule poddaję oglądowi tylko oceny drugiego stopnia, tj. opinie sądu apelacyjnego, a więc odnoszące się do rozstrzygnięć (ocen) sądu niższej instancji, a nie do wypowiedzi przeciwników procesowych.

Jednym z wykładników formalnego stylu dyskursu jest znaczna frekwencja gotowych formułek procesowych (*wnoszę o odroczenie rozprawy, stawia się pełnomocnik strony powodowej, należycie umocowany*). Często występują zdania w stronie biernej (*zostałem zawiadomiony*) oraz przymiotniki odrzeczownikowe jako składniki zestawień terminologicznych (*strona powodowa, wniosek dowodowy*). Wśród wyrażen wymienionych powyżej łatwo dostrzec można także wykładniki oceny. Dyskurs sądowy obejmuje różnorodne akty mowy: stwierdzenia, pytania, żądania, prośby, postulaty, ostrzeżenia, polecenia, przyrzeczenia, wnioski itp. Akty mowy będące czynnościami procesowymi mają pewne cechy szczególne: po pierwsze, często (choć nie zawsze) są nieodwoływalne. Po drugie, wymuszają one kontynuację czynności procesowych innych uczestników dyskursu sądowego (np. wniosek dowodowy musi być przyjęty lub oddalony przez sąd). Zatem akty mowy poszczególnych osób układają się w pewną sekwencję, wyznaczoną przez reguły proceduralne. Po trzecie wreszcie, ze znacznie większą frekwencją niż w innych rodzajach dyskursu siła illokucyjna wypowiedzi jest ujawniana *explicite* poprzez użycie jawnego performatywu (*wnoszę o..., sprzeciwiam się..., cofam...*). Odmienne niż w dyskursie potocznym czasowniki illokucyjne ujawniające rodzaj aktu mowy dokonywanego za pomocą wypowiedzi występują dość często w trzeciej osobie liczby pojedynczej (*strona powodowa wnosi o..., pozwany sprzeciwia się...*), ta forma fleksyjna ma jednakże pragmatyczną funkcję pierwszej osoby liczby pojedynczej (zob. Gizbert-Studnicki, www.rjp.pan.pl). Mając na uwadze powyższe, nie sposób nie zgodzić się z twierdzeniem, że „system zasad komunikacyjnych w dziedzinie prawa funkcjonuje (...) jako swoisty kod semiotyczny ponad systemami językowymi, które stanowią podstawę konkretnych wypowiedzi prawodawczych” (Szczepankowska 2016, 67–68).

POJĘCIE NORMY PRAWNEJ I STRUKTURA WYPOWIEDZI OCENIAJĄCYCH

Norma jest dyrektywą postępowania zmierzającą do wywołania w przyszłości określonego zachowania się osób, do których jest skierowana. Norma żąda wskazanego prostego zachowania lub zespołu zachowań (działań lub zaniechań), które łącznie służą do spowodowania określonego stanu rzeczy (Ziemiński 1972, 24). Norma prawna charakteryzuje się tym, że ma charakter reguły generalnej, a nie indywidualnej. Twórcą normy jest normodawca, czyli osoba (lub osoby) ustanawiająca normy. Norma prawna nie opisuje rzeczywistości. Nie jest prawdziwa lub fałszywa. W ujęciu aksjologicznym jest to wypowiedź, która wyznacza adresatowi postępowanie oceniane pozytywnie w świetle określonego systemu ocen (tzn. ma uzasadnienie aksjologiczne).

Pomiędzy normodawcą a adresatem normy zachodzą procesy komunikacyjne, które ilustruje poniższy schemat (gdzie N oznacza normodawcę, zaś A – adresata normy) (por. Malinowski 2013, 228):

$$N \Rightarrow \begin{array}{l} \text{kodowanie norm} \\ \text{w języku aktów} \\ \text{normatywnych} \end{array} \Rightarrow \text{kanał informacyjny} \Rightarrow \begin{array}{l} \text{odkodowywanie} \\ \text{norm z przepisów} \\ \text{prawnych} \end{array} \Rightarrow A$$

Przyjmując kategorię słuszności za przedmiot rozważań niniejszego artykułu, odnosić ją będziemy do normy prawnej, albowiem tak czynią sądy. Sformułowanie wypowiedzi oceniającej wymaga przyjęcia pewnego kryterium, według którego ocena zostanie dokonana. Kryterium to musi być uznane przez mówiącego za słuszne i przydatne do zastosowania w danej sytuacji mówienia. Wyodrębnić zatem możemy następującą sekwencję czynności w procesie formułowania wypowiedzi oceniającej:

$$\text{przyjęcie kryterium} \Rightarrow \text{przeprowadzenie oceny} \Rightarrow \text{sformułowanie} \\ \text{wypowiedzi oceniającej}$$

Przyjmuje się, że kryterium oceny jest ogólnym sądem o wartości, wyrażonym w zdaniu twierdzącym (lub przeczącym), na podstawie którego dokonywana jest ocena. Kryterium nie odnosi się do jakiegoś konkretnego stanu rzeczy, jego cechą jest ogólny charakter. Kryterium takie może przyjąć jedną z dwu postaci:

1. wszystkie obiekty rodzaju R są cenne w sposób C (przy aprobacie),
2. wszystkie obiekty rodzaju R są niedobre w sposób C (przy dezaprobatie) (A. Malinowski 2013, 222).

Kryteria stanowią zatem empiryczne uogólnienia sądów o wartościach. Każde zetknięcie z pięknymi obiektami, moralnymi postępkami, szlachetnymi pobudkami bądź mądrymi myślami rodzi odpowiedź na wartość i tu odpowiednio: piękna, dobra, prawdy lub mądrości.

Do wypowiedzi oceniających zaliczamy także wypowiedzi optywne (odnoszące się do przyszłości), jednak analizując ocenne sformułowania sądów i biorąc pod uwagę kategorię słuszności jako kryterium oceny, pomijam tę część teorii wyrażen oceniających. Zwykło się uważać, że kryteria stosowane przy formułowaniu wypowiedzi oceniających są często obarczone nieostrością. Nieostrość ta nie występuje w takim typie tekstu, jakim jest uzasadnienie wyroku sądu. Tu kryterium może stanowić wyłącznie norma prawna będąca uniwersalną podstawą dla formułowania osądu nie tylko w przypadku uznawania zasadności powodztwa, orzekania o winie czy jej braku, ale też w sytuacji oceniania oceny już wydanej, jak ma to miejsce w wyroku sądów apelacyjnych. Wypowiedź oceniająca orzeka o relacji pomiędzy ocenianym jednostkowym stanem rzeczy a kryterium (w tym wypadku normą prawną). Wypowiedź oceniająca orzeka jedynie, że dany stan rzeczy jest oceniany pozytywnie albo negatywnie ze względu na zastosowane kryterium. W przeciwieństwie do luźnych ocen formułowanych przy użyciu różnych kryteriów ocena sądu jest zawsze taka sama, ponieważ kluczowe kryterium (norma prawna) nie ulega zmianie. Formułując wypowiedź oceniającą bez odwoływania się do normy prawnej, sąd stosuje normy postępowania zasadzające się na ogólnie przyjętych przez dane społeczeństwo normach etycznych, o czym mowa będzie w dalszej części artykułu.

Aby zająć stanowisko wobec wypowiedzi oceniającej, sformułowanej przez inny podmiot (w tym wypadku przez sąd niższej instancji), należy sprawdzić, czy w sposób poprawny interpretuje on stan rzeczy, którego wypowiedź dotyczy (może np. mylnie interpretować normę prawną), a także poznać zastosowane w wypowiedzi kryterium oceny.

Uzasadnienie wyroku sądu to tekst należący do kategorii tekstów argumentacyjnych. Jako reprezentatywny dla dyskursu prawniczego, jest on silnie zinstytucjonalizowany. Najogólniej uzasadnieniem wyroku nazywamy pisemne motywy rozstrzygnięcia sądowego sporządzane po jego wydaniu z urzędu lub na wniosek strony procesu. Sąd I instancji sporzą-

dza uzasadnienie wyroku na żądanie strony zgłoszone w terminie tygodniowym od dnia jego ogłoszenia lub doręczenia, jeżeli istniał obowiązek doręczenia orzeczenia. Sąd uzasadnia także wyrok, który został zaskarżony w ustawowym terminie. Sąd II instancji uzasadnia wyrok z urzędu, chyba że apelacja została oddalona albo zmieniono zaskarżony wyrok. Wówczas sporządzenie uzasadnienia następuje na wniosek strony. W postępowaniu uproszczonym Sąd II instancji uzasadnia swoje orzeczenie tylko w razie uchylenia wyroku Sądu I instancji i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania. W innych przypadkach sporządzenie uzasadnienia następuje na wniosek strony. Proces oceniania w uzasadnieniu wyroku sądu apelacyjnego odbywa się dwupoziomowo: sąd apelacyjny referuje to, co zostało ocenione przez sąd niższej instancji, czyli orzeka o słuszności zastosowania konkretnej normy prawnej. Podkreślić tu należy, że sądy apelacyjne nie orzekają co do zasady i zawartości przewodu sądowego przeprowadzonego przed pierwszą instancją. Badają jedynie prawidłowość zastosowanych norm, a więc słuszność tych zastosowań.

SŁUSZNOŚĆ JAKO POJĘCIE PODSTAWOWE DLA SEMANTYKI I PRAGMATYKI WARTOŚCI, SŁOWNIKOWY OBRAZ POJĘCIA SŁUSZNOŚCI

Związek pomiędzy językiem a wartościami nie jest łatwy do uchwycenia, podobnie jak związek pomiędzy aksjologią jako teorią wartości a lingwistyką jako teorią języka nie jest prosty do opisanego. Niektóre nazwy wartości to wyrazy zawierające definicyjny składnik wartościujący – ocena wpisana jest w ich znaczenie denotacyjne. Inne mają konotacyjny składnik wartościujący – nie wskazują wartości wprost; zawierają jedynie dodatkowy, skojarzeniowy element oceniający. Szerzej o tym pisze J. Puzynina (1992, 120).

Jak zauważa badaczka (1992, 92), przymiotnik *słuszny* najbliższy jest przymiotnikowi *właściwy*, choć nie znaczą one dokładnie tego samego. Podaje przykład sytuacji, w której ktoś *mógł postąpić słusznie choć niewłaściwie*. Zdaniem Puzyniny słuszność mniej jest związana ze sztywną skalą ocen moralnych, a bardziej z kontekstem sytuacyjnym. Wskazane wyżej znaczenie przymiotnika *słuszny* ('właściwy') jest profilowane w połączeniach z czasownikami, które obligatoryjnie konotują jakieś określenie sposobu (*zachować się, postąpić*). Przysłówek *słusznie* może się pojawić przy

każdym czasowniku jako wyrażenie modalno-oceniające. Modalność stanowi niezbędny składnik semantyczny każdego zdania i wpisana jest w treść ocennych wypowiedzi sądów. W tego typu wypowiedziach zawsze wyrażona jest jakaś postawa nadawcy wobec treści komunikowanej, a także wobec odbiorcy². W wyrażeniach typu: *śluszenie odmówić, śluszenie zaskarżyć, śluszenie zasądzić, śluszenie zanegować* predykat *postąpił śluszenie* znaczy 'postąpił tak, jak powinien był postąpić'. Przymiotnik *śluszenie* pojawia się przy rzeczownikach oznaczających treść myśli i mowy (*pomysł, powiedzenie* itd.) i reakcje uczuciowe człowieka (*radość, gniew, niepokój* itd.) w funkcji przydawki.

„Słownik języka polskiego PWN” pod redakcją M. Szymczaka przymiotnik *śluszenie* definiuje w sposób następujący: **śluszenie** – 1. 'zawierający rację, trafny': *Śluszenie wnioski, uwagi, propozycje. Śluszenie rozumowanie. Śluszenie ocena, opinia. Śluszenie pogląd. Uznać coś za śluszenie.* 2. 'usprawiedliwiony, uzasadniony': *Śluszenie wybór. Śluszenie wyrok. Śluszenie pretensje, zarzuty, żądania. Śluszenie żal.* 3. przestarz. 'okazały, okazały; o człowieku: wysoki, postawny': *Śluszenie wzrost. Śluszenie kawaler.* Analogicznie rzeczownik **śluszenie** to: *racja, prawda, właściwość, trafność, sensowność.* „Inny słownik języka polskiego” pod redakcją M. Bańki definiuje przymiotnik *śluszenie* jako 'właściwy w danej sytuacji, czyjeś śluszenie żądania odczucia i przekonania to takie, do których ta osoba ma podstawy. Jeśli ktoś jest śluszeniego wzrostu, znaczy to, że jest dobrze zbudowany'. Zarówno definicje Szymczaka, jak i Bańki pokazują, że synonimy słowa *śluszenie* dzielić można na dwie grupy znaczeniowe: z komponentem ilościowym i jakościowym. Nasz rzecz jasna interesuje wyłącznie kwalitatywna funkcja tego leksemu. *Śluszenie* zatem to *należyty, odpowiedni, poprawny, prawidłowy*, ale też *racjonalny, rzeczowy, sensowny, trafny, uzasadniony i właściwy.*

Pierwsze rozważania dotyczące śluszenie w odniesieniu do prawa pojawiły się już u Arystotelesa. Rozważania podjął w piątej księdze „Etyki nikomachejskiej” oraz w „Retoryce” (zob. Więzowska 2009, 21). Relację śluszenie i prawa rozpatrywać należy w dwóch płaszczyznach: tworzenia prawa i stosowania go. W procesie tworzenia prawa istotą jest poszukiwanie śluszenie jako ideału normatywnego, który w treści prawa powinien być wyrażony. Śluszenie jest zatem wartością zewnętrzną, poza i ponadustawową. Jeśli wartość ta jest w prawie odzwierciedlona, prawo staje się śluszenie samo w sobie. Już Konstytucja Rzeczypospolitej Pol-

² Szerzej o modalności traktuje R. Grzegorzczkowska (1990, 134).

skiej we wstępie zakłada istnienie wartości uniwersalnych: prawdy, sprawiedliwości, dobra i piękna. Ponadto artykuły 1 i 2 mówią o zasadach dobra wspólnego (w Konstytucji nie jest przeciwstawione dobru partykularnemu – nakazem dobra wspólnego jest ochrona praw człowieka; u podstaw tego nakazu stoi poszanowanie dobra każdej osoby jako takiej) i sprawiedliwości społecznej. Zasady wymienione w cytowanych artykułach wykluczają dowolność stosowania prawa, pomimo że są przecież natury ogólnej.

Poza słusnością wykazywaną w treści stanowionego prawa, wymiarem słusności na płaszczyźnie tworzenia prawa są klauzule generalne odsyłające do ocen i norm. Tworząc klauzule, prawodawca niejako koduje słusność, uznając tym samym jej wartość. Klauzule te odsyłają do zasad słusności, względów słusności lub słusności samej w sobie³.

Drugą płaszczyzną jest stosowanie prawa. W tym wypadku klauzule powodują nadanie aksjologicznego wymiaru każdej decyzji. W procesach stosowania prawa rola słusności wiąże się z koniecznością wydania właściwego orzeczenia, chodzi zatem o słusność konkretnej decyzji.

LEKSYKALNE WYKŁADNIKI SŁUSZNOŚCI W UZASADNIENIACH WYROKÓW SĄDOWYCH

Sądy apelacyjne orzekając o słusności ocen wyrażonych przez niższe instancje, wyrażają dla nich aprobatę bądź nie. Uznają je zatem za słuszne, zgadzają się z nimi, przychylają się do postawionych tez, podpisują się pod nimi bądź są tego samego zdania. Zgromadzony na potrzeby niniejszego tekstu materiał z wyroków sądowych wskazuje na to, że zasób leksykalnych wykładników słusności jest w tego typu tekstach ograni-

³ W aktach prawnych można znaleźć przepisy (w sposób świadomy określone nieprecyzyjnie) wskazujące na potrzebę uwzględniania kryteriów pozaprawnych przy dokonywaniu oceny działań lub zaniechań czy też podejmowaniu decyzji na ich podstawie. Przykładem klauzuli generalnej odsyłającej do zasad słusności jest art. 5 Kodeksu cywilnego, który mówi, że: „Nie można czynić ze swego prawa użytku, który by był sprzeczny ze społeczno-gospodarczym przeznaczeniem tego prawa lub z zasadami współżycia społecznego. Takie działanie lub zaniechanie uprawnionego nie jest uważane za wykonywanie prawa i nie korzysta z ochrony”. Klauzule generalne mają więc miejsce wtedy, gdy w przepisach jest mowa np. o dobrej wierze, należytej staranności albo też znajdują się odesłania do pozaprawnych porządków normatywnych, m.in. zasad współżycia społecznego, zasad uczciwego obrotu.

czony do niewielkiej liczby jednostek. W uzasadnieniach wyroków brak jest form potocznych i skrótowych. Często za to można spotkać wyrażenia opisowe. Polem obserwacji jest język zinstytucjonalizowany, nie ma tu mowy o upotocznieniu czy obniżeniu normy językowej. Zasadniczą kwestią związaną ze słowami wyrażającymi aprobatę lub dezaprobatę jest obszerna sinonimika. W słowniku hasła *śluszný* przyporządkowanych jest kilkanaście wyrazów i wyrażen bliskoznacznych: *adekwatny, bez zarzutu, bezbłędny, bezusterkowy, celny, dobry, należyty, nienaganny, nieomylny, odpowiedni, optymalny, poprawny, prawidłowy, przepisowy, regulaminowy, rzetelny, stosowny, trafiony, trafny, właściwy* (zob. WSWB). Wykładniki oceny nie zawsze są pojedynczymi leksemami, ale słowami, które podlegają de-rywacji lub wchodzą w związki z innymi wyrazami, tworząc bardziej rozbudowane konstrukcje. Zabiegi te mają najczęściej na celu intensyfikację oceny (*rażąco wadliwa, oczywiście błędna, szczególnie uzasadnione*). Bliższa obserwacja materiału badawczego pozwala zauważyć, że chociaż wyrażenia wartościująco-oceniające należą do języka ogólnego, częste ich użycie jest charakterystyczne dla dyskursu sądowego. W odróżnieniu od języka ogólnego w dyskursie tego typu ich funkcja i wyrazistość semantyczna nie zacierają się.

Kategoria przymiotników (przysłówek, imiesłów) wartościujących, podporządkowanych *ślusznosci*, dzieli się na dwie grupy znaczeniowe: do jednej należą synonimy słowa *śluszne* 'zgodne z normą prawną' a do drugiej – *śluszne* 'niemające odniesienia do normy prawnej, ale zgodne z wartościami sumienia i moralnymi'. Jak pisze L. Leszczyński (2011, 46): „Powstawanie bowiem orzecznictwa *ślusznosciowego*, jako opartego wyłącznie na kryterium *ślusznosci*, bez udziału sformalizowanych kryteriów prawnych, kształtującego się na skutek powstania potrzeby uświadomionej przez uczestników obrotu prawnego, bez bezpośredniego udziału prawodawcy pozytywnego, stanowi przykład wpływu całościowego, tworzącego rodzaj alternatywnego, a po części także konkurencyjnego w stosunku do sformalizowanego obrotu sposobu podejmowania decyzji prawnych”.

Poniższy inwentarz przykładów zaczerpniętych z konkretnych uzasadnień wyroków pokazuje, w jak różnorodny sposób może się ta wartość wyrażać w uzasadnieniach wyroków sądowych: *bez zarzutu, analiza wyroku w tym zakresie jest bezcelowa, bezpodstawne przyjęcie, wyciągnięcie z nich bezpodstawnych i błędnych wniosków, bezsporne możliwości skorzystania z uregulowań ustawy, apelacja w pozostałym zakresie była bez-*

zasadna, oddalił apelację jako bezzasadną, zarzut jest całkowicie niesłuszny, gruntownie przemyślana decyzja, materiał dowodowy zgromadzony w sposób kompletny, uznała zapadły wyrok za krzywdzący, logiczna konsekwencja, bez należytego umotywowania stanowiska, zasądzenie od strony przeciwnej, w sposób nieadekwatny, niebudzące wątpliwości zapisy nagrań, trudność w dostępie do akt IPM jest nieistotny, niekonstytucyjny przepis, niekwestionowanym w niniejszej sprawie pozostało, nienależycie doszacowane, niepoprawne określenie do prawidłowo przyjętego opisu czynu i jego kwalifikacji, niewadliwe ustalenia Sądu I instancji, nieważne z mocy prawa, nieważne orzeczenia wydane wobec osób represjonowanych, niewątpliwy skutek działalności, niewątpliwym jest, że, sąd I instancji wyprowadził błędny wniosek, dowód został oceniony przez Sąd niezgodnie z regułami oceny dowodów, niezgodny z zasadą zaufania obywatela do państwa, obdarzone przez sąd I instancji wiarygodnością, w świetle powyższego, obiektywnie usprawiedliwiony powód, obowiązujący stan prawny, ocena jest oczywiście błędna, przy braku odpowiedniej inicjatywy dowodowej, u podstaw cofnięcia apelacji nie leży zatem pochopna, nieprzemyślana kalkulacja, postępowanie apelacyjne podlegające umorzeniu, wymaga poczynienia pozytywnych ustaleń w zakresie wszystkich znamion czynu, prawidłowe ustalenia faktyczne Sądu, w ramach prawidłowej gospodarki, działanie wnioskodawczyni należy uznać za racjonalne, ocena jest rażąco wadliwa, słusznie tutaj argumentował skarżący, sprzeczna z zasadami wiedzy i doświadczenia życiowego ocena dowodów, subiektywna ocena wnioskodawcy, na co trafnie zwrócił uwagę pełnomocnik, trafny wniosek, ugruntowane w tym przedmiocie orzecznictwo, zarzut ten nie mógł być uznany za usprawiedliwiony, udział ustanowionego w sprawie pełnomocnika, szczególnie uzasadnione wypadki, Sąd Apelacyjny uznał za zasadne skorygowanie wyroku, sąd zasadnie ustalił, zbyt mała staranność przy sporządzaniu pisemnego uzasadnienia, żądana w apelacji kwota 10000 zł jest zbyt wygórowana, rozstrzygnięcie sądu I instancji jest ze wszech miar słuszne, zgodny z art. 28 ustawy, zgodny z zasadami wiedzy, logiki i doświadczeniem życiowym, źle traktowany przez kadrę.

Wyróżnione składniki cytatów tworzą listę leksemów będących bliskoznacznikami określenia *słuszny*. Zgodnie z powszechnie stosowaną przez lingwistów klasyfikacją leksemów ocennych dzielę je na odnoszące się do wyższych wartości dodatnich i ujemnych. W tej części pracy prezentuję propozycję uporządkowania (przynajmniej w pewnym stopniu) wyrazów o różnym stopniu złożoności: leksemów oraz jednostek o lekсыkalnie złożonej budowie, np. wyrażań przyimkowych.

1. Jednowyrazowe

a. wyrażające aprobatę:

- przymiotnikowe: *prawidłowa, odpowiednia, należyte, zasadne, usprawiedliwiony, niewadliwe, trafny, logiczne, niewątpliwy, bezsporne, pozytywne, kompletny, niekwestionowany, obowiązujący, racjonalne, ugruntowane.*
- przysłówkowe: *trafnie, słusznie, zasadnie, prawidłowo, bez zarzutu.*

b. wyrażające dezaprobatę:

- przymiotnikowe: *bezpodstawne, błędne, nieadekwatny, bezzasadna, nieważne, spreczna, subiektywna, nieistotny, niezgodny, niekonstytucyjny, krzywdzący, pochopne, nieprzemysłane, nieoprawne, bezcelowe.*
- przysłówkowe: *źle, nienależycie.*

Ocena pozytywna lub negatywna zawarta jest w przypadku części wyrazów w ładunku znaczeniowym (*prawidłowa, trafny, krzywdzący, spreczna*). W dużej części przytoczonych przykładów aprobatywną (bądź nie) funkcję oceny uzyskano przez zaprzeczenie nośnika oceny negatywnej/pozytywnej (*niewadliwy, bezsporne, nieadekwatny, bezzasadna*). Na tle wymienionych wyrazów pewną odmiennością cechuje się leksem *usprawiedliwiony*. W znaczeniu 'słuszny', w „Słowniku języka polskiego PWN”, występuje dopiero na trzeciej pozycji jako taki, który *uzasadnia konieczność, słusność czegoś*. „Wielki słownik języka polskiego” (wsjp.pl) jako hiperonim podaje słowo *zasadny*. Analizując przykłady: *okolicości nieopłacenia składek w terminie były wystarczająco usprawiedliwione do wyrażenia takiej zgody (III Aua 623/17), w odpowiednim zakresie do zaspokajania usprawiedliwionych potrzeb małżonka (I Aca 177/14), Sąd Okręgowy uznał roszczenie powódki za usprawiedliwione co do zasady (I Aca 396/14)*, zauważamy, że w dyskursie sądowym słowo *usprawiedliwiony* jest znaczeniowo tożsame z leksemem *słuszny*.

2. Opisowe

a. wyrażające aprobatę:

- przymiotniki i imiesłowy z wyrażeniem intensyfikującym: *szczególnie uzasadnione, ze wszech miar słuszne, gruntownie przemysłane, obiektywnie usprawiedliwiony.*
- inne: *niebudzące wątpliwości, obdarzone wiarygodnością, zgodny z art. 28 ustawy, ustanowiony w sprawie, zgodny z zasadami wiedzy, logiki i doświadczeniem życiowym.*

b. wyrażające dezaprobatę:

- przymiotniki i imiesłowy z wyrażeniem intensyfikującym: *rażąco wadliwa, oczywiście błędna, całkowicie niesłuszny, zbyt mała.*
- inne: *niezgodny z regułami oceny dowodów, podlegające umorzeniu.*

Opisowe wyrażenia ocenne obfitują w wykładniki intensyfikacji. Jak zauważa D. Bałabaniak (2014, 29), intensyfikatory to jednostki wywodzące się z klasy przysłówków. Proces przekształcania się przysłówka w intensyfikator przebiega stopniowo i polega przede wszystkim na zmianie znaczenia w taki sposób, że dane słowo zatracą podstawowe znaczenie i zmienia łączliwość składniowo-semantyczną. Opisane zjawisko nie następuje nagle, wydaje się, że pierwszym jego etapem są użycia metaforyczne odpowiedniego przysłówka, które dopuszczają poszerzenie znaczenia na inne obiekty. Metaforyczne użycie przysłówków intensyfikujących ma również zastosowanie w analizowanym typie dyskursu (por. *rażąco*), występują również kwantyfikatory wtórnie użyte w funkcji wyrażen intensyfikujących (por. *ze wszech miar*). Pomimo powszechnego użycia intensyfikatorów w opisowych wykładnikach oceny zarówno pozytywnej, jak i negatywnej, przysłówki występują w swoim podstawowym, niemetaforycznym znaczeniu.

Jeśli idzie o leksykę wyrażającą aprobatę, trudno byłoby odnaleźć nawet w najbardziej obszernych słownikach materiał znacznie wykraczający poza przykłady przytoczone powyżej. O ile zasób współczesnej polszczyzny dotyczącej sposobów wyrażania aprobaty, stwierdzania, że coś jest słuszne, prawidłowe, trafne, znacząco się powiększył i jest bogatszy od rejestrów słownikowych (w sporej części status nowego słownictwa jest dyskusyjny i pozostaje w zakresie innowacji językowej, uzusu czy też nawet błędu), dyskurs prawniczy pozostaje w zgodzie z normą językową. Frekwencja występowania predykatów ocennych odnoszących się do kategorii słuszności, oparta na analizie wąskiego wycinka materiału badawczego, dowodzi, że słuszność jako wartość występuje najczęściej w funkcji kryterium ocen formułowanych przez sądy. To słuszność (w odniesieniu głównie do normy prawnej) determinuje oceny wypowiedziane w uzasadnieniach wyroków. Wartość słuszności, stanowiąc kryterium związane z dobrem jako najwyższą wartością, nie pozostaje obojętna dla pojmowania prawa. Trudno byłoby bowiem dziś znaleźć rozbudowaną koncepcję prawa, która nie uwzględniałaby w minimalnym

bodaj zakresie kryterium słuszności jako emanacji roli wartości moralnych w prawie. Uzasadnienie wyroku sądu apelacyjnego jako wartościowanie dwupoziomowe (Sąd apelacyjny ocenia sposób oceniania sądu niższej instancji) poddaje ocenie te aspekty rzeczywistości, które bezpośrednio wiążą się z prawodawstwem i prawem stanowionym, a więc ze strukturą polityczną, ekonomiczną i społeczną państwa. Wykładniki oceny zostały przeze mnie wyodrębnione na podstawie kryterium semantycznego. Umożliwia mi ono zrekonstruowanie sposobów oceniania na podstawie znaczeń tych wykładników (hiperonimem jest słowo *ślusznosc*).

Wykładniki oceniania pojawiające się, co naturalne, w uzasadnieniach wyroków Sądów apelacyjnych odnoszą się do różnych wartości nadrzędnych. Dla potrzeb niniejszego opracowania posłużyłem się uzasadnieniami wyroków sądów apelacyjnych w Białymstoku. Wybór i klasyfikacja wykładników słuszności jest pierwszym krokiem w kierunku zbadania semantyki i sposobu rozumienia wszelkich wyrażeniających w wyroku sądowym. Trudno jest formułować szczegółowe wnioski badawcze na tym etapie. Wstępnie stwierdzić można, że słusznosc jako wartość nadrzędna manifestuje się w ocenach Sądu znacznie częściej niż inne wartości prymarne. Sąd, jako instytucja realizująca prawo, analizując słusznosc roszczeń, wniosków i wywodów stron w przypadku pierwszej instancji, a także badając prawidłowosc orzekania wyroków w przypadku drugiej instancji, słusznosc utożsamia z normą prawną. Słusznosc jest bowiem to, co ujęte jest w pewną zasadę lub zespół zasad (bez względu na to, czy jednostkowo zgadzamy się z treścią odnośnego aktu czy nie). Takie podejście do procesu wartościowania zdaje się nie pozostawiać miejsca na luz aksjologiczny, gdyż celem ustanawiania prawa jest jak najbardziej kompletne i szczegółowe wyposażenie organów stosujących prawo we wszelkie potrzebne narzędzia. Kiedy sytuacja jednak wymaga wyjścia poza sztywną ramę prawa, sąd w procesie oceniania opiera się na kodeksie moralnym i etycznym, co daje niejako nowy wymiar słuszności. W takim procesie manifestuje się odniesienie do wartości nadrzędnych, gdzie słusznosc zajmuje nadal wysokie frekwencyjne miejsce. Szerszej analizie zagadnienia należy jednak poświęcić opracowanie o rozmiarach dużo większych niż pozwalają na to formalne ramy artykułu.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA

- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dn. 9.11.2017, sygn. akt I ACa 451/17, I Acz 604/17.
- Wyrok Sądu Okręgowego w Białymstoku z dn. 23.05.2014, sygn. akt VIII Ka 75/14.
- Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dn. 29.01.2014, sygn. akt III Aua 916/13.
- Wyrok Sądu Okręgowego w Białymstoku z dn. 7.05.2013, sygn. akt VIII Ka 230/13.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dn. 26.10.2017, sygn. akt II Aka 58/17.
- Wyrok Sądu Okręgowego w Białymstoku z dn. 2.06.2016, sygn. akt I C 231/15.
- Ustawa z dn. 23 kwietnia 1964 – Kodeks cywilny, Dz. U. 1964 nr 16 poz. 93

LITERATURA

- Bałabaniak D., 2014, *O użyciu wyrażen przysłówkowych w pozycji intensyfikatora: problemy interpretacji*, „Linguarum Silva 3”.
- Gizbert-Studnicki T., 2007, *Postępowanie sądowe jako złożony dyskurs – zagadnienia pragmatyki i języka sali sądowej*, www.rjp.pan.pl, Kraków.
- Grzegorzczkowska R., 1990, *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*, Warszawa.
- Grzmil-Tylutki H., 2007, *Gatunek w świetle francuskiej teorii dyskursu*, Kraków.
- Leszczyński L., 2011, *Kategoria słuszności w wykładni prawa*, „Studia Iuridica Lublinensia” t. 15.
- Malinowski A.(red.), 2013, *Logika dla prawników*, Warszawa.
- Pacufa J., 2001, *Leksykalne wykładniki aprobaty we współczesnej polszczyźnie potocznej. Źródła – ewolucja – prognozy*, „Kwartalnik Językoznawczy”, 2 (6).
- Puzynina J., 1992, *Język wartości*, Warszawa.
- Szczepankowska I., 2016, *Dyskurs prawny, języki, teksty i konteksty*, Białystok.
- Więzowska B., 2009, *Odpowiedzialność cywilna na zasadzie słuszności*, Warszawa.
- Ziemiński Z., 1972, *Analiza pojęcia czynu*, Warszawa.
- Ziemiński Z., 1990, *Wstęp do aksjologii dla prawników*, Warszawa.

SŁOWNIKI

- Słownik języka polskiego PWN*, red. M Szymczak, 1998, Warszawa.
- Inny słownik języka polskiego PWN*, red. M. Bańko, 2000, Warszawa.
- Wielki słownik wyrazów bliskoznacznych PWN*, red. M. Bańko, 2005, Warszawa.
- Wielki słownik języka polskiego*, red. P. Źmigrodzki (www.wsjp.pl).

**THE CATEGORY OF SOUNDNESS AND ITS LEXICAL EXPONENTS
BASED ON THE JUSTIFICATIONS OF THE ADJUDICATIONS
OF BIAŁYSTOK APPELLATE COURTS**

Summary

The aim of the article is to present ways of appellate courts to assess judgments of lower courts. The source of the analyzed linguistic material are judgments of the Appellate Court and District Court in Białystok. The overriding criterion for this assessment is the value referred to as "fairness". The considerations concern the ways of expressing the assessment of the utterance in such a species-specific type of text, which is the justification of the court's judgment. My goal is to initially identify lexical exponents of equity in a few selected texts and their typological ordering.

Key words: pragmatics, semantics, linguistics, adjudication, appeal courts, soundness